

Európán is múlik

Ukrajna múltja és jövője

SNYDER, Timothy
Véres övezet –
Európa Sztálin és
Hitler szorításában
Park Kiadó, 2012

„Az ismeretlen
holokauszt”
2000, 2009. 10

„Az érem másik
oldala”
Magyar Lettre
Internationale, 87

(Thierry Chervel,
Slavenka Drakulić,
Konrad György,
Adam Michnik,
Marc Shore,
Timothy Snyder,
Maciej Zaremba)
„Pozsonyi Közép-
Európa Fórum
a totalitárius
struktúrák
megújulásáról”
Magyar Lettre
Internationale, 83

Az államiság története Ukrajna területén két archetipikus európai találkozással veszi kezdetét. A középkori államisághoz a mai Ukrajna területén, akárcsak Franciaország és Anglia területén hozzátartozik a vikingekkel való találkozás. Az északról érkező emberek kereskedelmi utat akartak kiépíteni a Baltikum és a Fekete-tenger között, és Kijevet használták a Dnyeper folyó partján kereskedelmi csomópontnak. Odaérkezésük egybeesett a korábbi kazár állam összeomlásával, és a vezetők hamarosan keveredni kezdtek házasság útján a helyi szláv nyelvű népességgel. Így jött létre a Kijevi Rusz néven ismert entitás. Mint a középkori Kelet-Európa minden állama, a Kijevi Rusz is pogány volt, és nem annyira áttért a kereszténységre, mint inkább választott annak nyugati és keleti változatai közül. Akárcsak valamennyi szomszédja, ingadozott Róma és Bizánc között, mielőtt vezetői az utóbbit választották. Ruszt komolyan gyengítették az örökösödési viszályok, mielőtt a tatár betörés a vesztét nem okozta a 13. század második felében.

Ezen a ponton a Kijevi Rusz története két részre válik. Rusz területének nagyrésze a Litván Nagyhercegség alá tartozott, amely hatalmas katonai állam volt, Vilna volt a fővárosa.

A Litván Nagyhercegség a Kijevi Rusz örökösének állította be magát, átvette sok kulturális vívmányát, mint szláv udvari nyelvet és jogi tradícióit. Bár a nagyhercegek pogány litvánok voltak, alattvalóik többsége keleti keresztény volt. Miután Litvánia nagyhercegei perszonálunió révén Lengyelország királyai is lettek, Ukrajna az akkor legnagyobb európai állam részévé vált. Az 1569-es alkotmányos reformok ezt az államot a Lengyel-Litván Unióként ismertté vált köztársasággá alakították. Ebben a „két nemzet köztársaságában” az ukrán területek a lengyel korona alá tartoztak, a belorusz területek a Litván Nagyhercegség részét képezték. Ily módon új tagolódás jött létre a Kijevi Rusz régi területein belül.

Ez volt az oligarchikus pluralizmus első korszaka Ukrajnában. Az ukrán nemesek egyenlő feleként vettek részt a köztársaság képviselői intézményeiben, de a népesség nagyrésze kolonializálva volt a külföldi kivitelre gabonát termeszítő nagybirtokokon. A helyi hadurakhoz csatlakoztak lengyel nemesek és zsidó birtokosok is, akik segítettek a feudális rend megszilárdításában az ország területén. Ebben az időben hozták létre a zsidóság által lakott, *stetl* néven emlegetett kisvárosokat.

Ez a politikai berendezkedés váltotta ki 1648-ban a kozák felkelést, amelynek során a rendszerből kimenekült szabad fegyveresek helyezkedtek szembe annak logikájával. Végzetes módon

egy olyan rivális állammal szövetkeztek, amelynek szintén az ősi, Kijevi Ruszhoz nyúltak vissza a gyökerei, a Moszkvai Fejedelemséghez. Moszkva városa a Kijevi Rusz keleti határánál volt, és a Rusz többi területétől eltérően közvetlen tatár fennhatóság alatt maradt.

Míg a mai Belarusz és Ukrajna területei Vilnius és Varsó révén érintkezésbe kerültek a reneszánszszal és a reformációval, ezeknek az áramlatoknak egyike sem érte el Moszkvát. A tatár uralom végét rendszerint 1480-ra teszik. A moszkvai fejedelmek, akárcsak a litván nagyhercegek, a Kijevi Rusz örököseinek tekintették magukat.

De Kijev nem tartozott a fennhatóságuk alá majdnem egy félévezreden át a középkori állam összeomlása után. Mert Kijevet ebben az időszakban többnyire Vilnából vagy Varsóból kormányozták.

A kozák lázadások indították el a Lengyel-Litván Unió hanyatlását, és teremtették meg Kijev elmozdulásának feltételeit a lengyel uralom alól a moszkvai fennhatóság alá. 1667-ben a mai Ukrajna területei részben az Unió, részben Moszkva alá tartoztak, Kijevvel a moszkvai oldalon. Ez érintkezést tett lehetővé Moszkva és Európa között, és a művelt elit a kijevi egyetemről kezdett északra költözni, hogy értelmiségi és hivatalnoki pályákat töltsön be a növekedésnek induló birodalomban. Ez a minta megismétlődött, amikor az Uniót felosztotta Moszkva (amit attól kezdve Orosz Birodalomként ismertek), Poroszország és a Habsburg Birodalom a 18. század végén. Az Orosz Birodalom, amelyben nem volt meg a felsőoktatás hagyománya, kihasználta a Vilniusban és Kijevben tanult művelt embereket.

A 19. században az ukrán nemzeti mozgalom szintén inkább jellegzetesen európai mintákat követett. Ezek közül a tanult – világi és egyházi – emberek közül sokan elkezdtek szembefordulni a saját biográfiájukkal, és kezdték úgy beállítani a történelmet, mint aminek nem az elitek az alakítói, hanem a tömegek.

Ez az irányzat Harkovból indult, aztán átterjedt Kijevbe, és az Orosz-Habsburg határon át Lembergbe. A 19. századi ukrán történészek a népromantizálásra irányuló általános európai trend vezéralakjai között voltak, amelynek képviselőit Ukrajnában (is) narodnyikoknak nevezték. Ez az intellektuális mozgalom tette lehetővé egy közös ukrán nemzet elképzelését az Orosz Birodalom és a Habsburg Birodalom határain átnyúlva (ahol a Kelet-Galiciaként ismert kis területen voltak ott-hon azok, akik azt a nyelvet beszélték, amit ma ukrán nyelvnek neveznénk).

Mint Kelet-Európa többi részén, az első világháború a hagyományos birodalmak végét hozta

magával, és nemzetállamok alakítására való törekvést az önrendelkezés wilsoni logikáját követve. De ezek a törekvések Ukrajnában többfélék voltak, volt egy a Habsburg területeken és egy másik az Orosz Birodalom területén.

Az első a lengyelektől szenvedett vereséget, akiknek sikerült Kelet-Galiciát a saját új államukhoz csatolni. A másik a Vörös Hadsereggel és fehér ellenfeleivel is összeütközésbe került, mert ezek bár egymás ellen harcoltak, egyaránt úgy gondolták, hogy Ukrajna egy nagyobb politikai egység részét kell hogy képezze.

És bár az ukrán nemzeti mozgalom hasonló volt a többi kelet-európai területeken fellépőkhöz, és bár Ukrajnáért többen haltak meg, mint az 1918 után megjelenő nemzetállamok legtöbbjéért, mégis teljes kudarc volt a végeredmény. Események rettentő komplikált sorozatából, miközben Kijevet egy tucatszor foglalták el meg vissza, a Vörös Hadsereg került ki győztesen, és megalakult Szovjet-Ukrajna az új Szovjetunió részeként 1922-ben. Pontosán azért, mert az ukrán mozgalmat nehéz volt elnyomni, és pontosan azért, mert Szovjet-Ukrajna a Szovjetunió nyugati határtagállama volt, volt **európai identitásának kérdése centrális jelentőségű** a szovjet történelemben kezdettől fogva. A szovjet politika felemás módon viszonyult Európához: a szovjet modernizáció utánozni akarta az európai kapitalista modernitást, de csak azért, hogy túllépjen rajta. Európa lehetett haladó vagy reakciós ebben a sémában, a pillanattól, a kilátásoktól és a vezér hangulatától függően. A 20-as években a szovjet politika támogatta az ukrán értelmiségi és politikai osztály fejlődését, azt feltételezve, hogy a felvilágosult ukránok majd azonosulnak a szovjet jövővel. A 30-as években a szovjet politika az ukrán vidék modernizálásába fogott a föld kollektivizálásával és a parasztok bémunkássá tevésével. Ez csökkenő terméshozamokhoz és a magántulajdonhoz ragaszkodó parasztság tömeges ellenállásához vezetett. Sztálin ezeket a kudarokat úgy fordította politikai győzelembe, hogy az ukrán nacionalistákat és külföldi támogatóikat vádolta miattuk. Folytatta a rekvirálást Ukrajnában annak teljes tudatában, hogy emberek millióit ítéli ezzel éhhalálra, és felszámolja az új ukrán értelmiséget.

Több mint három millió ember pusztult éhen Szovjet-Ukrajnában. Ennek eredménye volt a megfélemlítés új szovjet rendszere, ahol Európa már csak fenyegetésként szerepelt.

Sztálin abszurd módon, de mégis hatásosan azt állította, hogy az ukránok önként éheztek ki magukat varsói parancsra. Később a szovjet propaganda ezt úgy folytatta, hogy aki szóba hozza

az éhínséget, az csak náci ügynök lehet. Így kezdődött el a fasizmus-antifaszizmus politika, amelyben Moszkva volt a védelmezője mindennek, ami jó, akik pedig bíralták, azok mind fasiszták voltak.

Ez a nagyon hatásos retorika nem akadályozta meg a tényleges szovjet szövetségre lépést a tényleges náccikkal 1939-ben. Mivel a mai orosz propaganda visszatér az antifaszista retorikához, ezt érdemes megjegyezni: az egész nagy morális manicheizmus csak az állam céljait szolgálta, és nem korlátozta semmiben. Az antifaszizmus mint stratégia még nem jelenti a szembenállást a tényleges fasisztákkal.

Ukrajna állt a középpontjában annak a politikának, amit Sztálin „belső gyarmatosításnak” nevezett, és Ukrajna volt Hitler külső gyarmatosító törekvéseinek is a célpontja. Az ő élettere, lebensraumja mindenekelőtt éppen Ukrajna volt. Termékeny földjét meg kellett tisztítani a szovjeturalomtól, és Németország javára kellett kiaknázni. Az volt a terv, hogy továbbra is használni kell a Sztálin által létrehozott kolhozokat, de az élelmet el kell szállítani keletről nyugatra. A német tervezők azzal számoltak, hogy ennek során a Szovjetunió mintegy harminc millió lakosa fog éhen halni. Ennek a gondolkodásmódnak a számára az ukránok természetesen alsóbbrendű lényeknek számítottak, akik nem képesek a normális politikai életre, gyarmatosítandók. Egyetlen európai ország sem volt ilyen mérvű gyarmatosításnak kitéve, mint Ukrajna, és egyetlen európai ország sem szenvedett ennél többet, itt haltak meg a világon a legtöbben 1933 és 1945 között.

A mai Németországban nem foglalkoznak a gyarmatosító elképzelésekkel. A németek reflektálnak a zsidóságra és a (tévesen Oroszországgal azonosított) Szovjetunió ellen elkövetett bűnökre, de úgyszólván egyetlen német sincs tisztában azzal, hogy a német gyarmatosító elképzelések és gyakorlati megvalósításuk tárgya éppen Ukrajnára vonatkozott. Olyan szintű prominens német vezető, mint Helmut Schmidt is képesek habozás nélkül kivenni az ukránokat a nemzetközi jog normális hatóköréből. Az az elgondolás, hogy az ukránok nem normális emberi lények, továbbra is fennmaradt, most azzal az ördögi csavarral, hogy az ukránokat teszik felelőssé azokért az Ukrajnában elkövetett bűnökért, amelyek valójában a német politikából következtek, és soha nem történtek volna meg a német háború és a német gyarmatosító politika nélkül.

Bár Hitler fő célja a Szovjetunió elpusztítása volt, abban a helyzetben találta magát, hogy rá volt utalva a Szovjetunióval kötendő szövetségre annak érdekében, hogy fegyveres konfliktust kezdhesen. 1939-ben, miután világossá vált, hogy Lengyelország fegyveresen ellenállna, Hitler bevonta Sztálint egy kettős támadásba. Sztálin évek óta reménykedett egy ilyen meghívásban. A szovjet politika már hosszú ideje készült Lengyelország lerohanására. Sőt, Sztálin úgy gondolta, hogy egy szövetség Hitlerrel, más szóval az együttműködés az európai szélsőjobbal, volna Európa tönkretételének kulcsa. Egy német-szovjet szövetség, azt remélte, nyugati szomszédai ellen fordítaná Németországot, és ezzel az európai kapitalizmus meggyengítéséhez, sőt szétzúzásához vezetne. Ez nem különbözik

olyan nagyon attól, amivel Vlagyimir Putyin kalkulál manapság, mint majd látni fogjuk.

A közös német-szovjet támadás Lengyelország vereségéhez, a lengyel állam összeomlásához vezetett, de az ukrán nacionalizmus egy fontos fejlődési szakaszához is.

A 30-as években nem volt ukrán nemzeti mozgalom a Szovjetunióban, az ilyesmi lehetetlen volt. Volt azonban egy földalatti terrorista mozgalom Lengyelországban, amely mint Ukrajna Nacionalista Szervezet (OUN) volt ismeretes. Az OUN szemben állt mind a lengyel, mind a szovjet uralommal ott, amit ukrán területnek tekintett, és ezért a Kelet német megszállását tartotta az egyetlen lehetséges útnak az ukrán államalkotási folyamat megkezdéséhez. Ezért aztán az OUN támogatta Németországot Lengyelország 1939-es megszállása során, és hasonlóképpen 1941-ben, amikor Németország szövetségesét elárulva támadást indított a Szovjetunió ellen.

Időközben Kelet-Lengyelország 1939 és 1941 közötti szovjet megszállása is fölerősítette az ukrán nacionalizmust. A lengyel uralkodó osztály képviselőit és a hagyományos ukrán politikai pártok vezetőit deportálták vagy kivégezték. Az ukrán nacionalisták, akik hozzá voltak szokva az illegalitáshoz, jobban bírták. Ukrajna baloldali forradalmárok, akik elég sokan voltak a háború előtt, sokszor áttértek a jobboldali radikálisokhoz a szovjethatalom megtapasztalása után. Ráadásul maguk a szovjetek végezték ki az Ukrán Nacionalista Szervezetének vezetőjét, ami hatalmi harchoz vezetett két fiatalabb utódja, Sztepan Bandera és Andrij Melnik között.

Az ukrán nacionalisták megpróbálták politikailag kollaborálni Németországgal 1941-ben, de elbuktak. Ukrajna nacionalisták százai csatlakoztak a német megszállókhoz a Szovjetunió elleni támadás során felderítőként és tolmácként, és voltak, akik segítettek a németeknek a pogromok szervezésében. Ukrajna nacionalista politikusok igyekeztek lehetőség szerint cserébe megkapni a járandóságukat, és kikiáltani a független Ukrajnát 1941 júniusában. Hitlert egyáltalán nem érdekelte. A nacionalista vezetők többségét megölték vagy lecsukták. Stepan Bandera maga a háború hátralévő időszakát Sachsenhausenban töltötte. Egyes ukránok továbbra is kollaboráltak némi katonai tapasztalat szerzése céljából, vagy jövőbeli politikai viszonzás reményében, amikor a németeknek szükségük lehet rájuk. De a megszállt Ukrajnában, mint bárhol máshol Európában, a gyakorlati kollaborálás nagyrészen nem sok köze volt a politikához.

Ahogy a háború folytatódott, sok ukrán nacionalista igyekezett felkészülni a lázadásra abban a pillanatban, amikor a szovjetek uralma váltja fel a németekét. A Szovjetuniót tekintették a fő ellenségnek, részben ideológiai okokból, de főleg azért, meg megnyerte a háborút. Az ukrán nacionalisták Volhíniában felállítottak egy Ukrán Felkelő Hadsereget, (UPA), amelynek az volt a feladata, hogy **valahogy legyőzzék a szovjeteket, miután azok legyőzték a németeket.** Ennek során tömeges és öldöklő etnikai tisztogatást végeztek a lengyelek körében 1943-ban, és közben számos zsidót is meggyilkoltak, akik bujkálni próbáltak a lengyelekkel együtt. Ez semmilyen értelemben nem volt

kollaborálás a németekkel, sokkal inkább annak volt egy gyilkos aspektusa, amit a vezetői nemzeti forradalomnak tekintettek. Az ukrán nacionalisták ezek után a szovjetek ellen vívták borzalmas partizánháborújukat, amelyben a legbrutálisabb módszereket vetették be mindkét részről. Nyikita Hruscsov rendelte el, hogy a szovjetek tegyenek túl brutalitásban a nacionalistákon, hogy rájesszenek a helyi lakosságra.

A politikai kollaborálás és az ukrán nacionalisták felkelése mindent egybevetve alárendelt jelentőségű mozzanata volt a német megszállás történetének. A háború következtében mintegy hatmillió embert gyilkoltak meg a mai Ukrajna területén, köztük másfél millió zsidót. A németek Kamejnyec-Podolszkbán és Babij Jarban fejlesztették ki a tömeges gyilkosság módszereit, ahol több mint húszezer majd több mint harmincezer zsidót lőttek agyon. A megszállt Szovjet-Ukrajnában a helyi lakosság kollaborált a németekkel, ahogy kollaborált az egész megszállt Szovjetunióban és valójában a megszállt Európában is mindenfelé.

De Ukrajnában mégis sokkal, sokkal több embert öltek meg a németek, mint ahányan kollaboráltak velük, ami viszont egyetlen megszállt nyugat-európai országról sem mondható el.

Ezért aztán sokkal, **sokkal több ember harcolt Ukrajnából a németek ellen, mint ahányan a németek oldalán harcoltak**, ami megint olyasmi, ami nem mondható el egyetlen nyugat-európai országról sem. A túlnyomó többsége azoknak az ukránoknak, akik harcoltak a háborúban, a Vörös Hadsereg egyenruhájában tette ezt. Több ukrán esett el a Wehrmacht elleni harcban, mint ahány amerikai, brit és francia katona – együttvéve. Német országban ezeknek az alapvető tényeknek nincsenek a tudatában, mert a Vörös Hadsereget tévesen orosz hadseregnek képzelik, mert ezt a hamis azonosítást sugallja a mai orosz propaganda. Ha a Vörös Hadsereg orosz hadsereg, akkor az ukránok az ellenség. Ezt a logikát maga Sztálin találta fel a háború vége felé. A Nagy Honvédő Háború koncepciója három célt szolgált: 1941-ben kezdte a történetet, nem 1939-ben, így a náci-szovjet szövetség feledésbe merülhetett, Oroszországot állította az események középpontjába, bár Ukrajna sokkal inkább volt hadszíntér, és teljesen figyelmen kívül hagyta a zsidóságot megpróbáltatásait. Sokkal inkább a háború utáni korszak propagandája az, nem pedig a háborús tapasztalatok, ami ma az emlékezetpolitikában számít. A hatalmon lévők közül ma már nincs senki, aki maga emlékezhetne a II. világháborúra, de láthatólag egyes orosz vezetők abban a változatban hisznek, amit gyerekkorukban nekik tanítottak.

A mai vezető orosz politikusok a 70-es években voltak gyerekek, tehát a Brezsnyev-éra háborús kultuszának idején. A Nagy Honvédő Háború egyszerűen orosz lett, ukránok és zsidók nélkül.

A zsidók többet szenvedtek bármely más szovjet népcsoportnál, de a holokauszt mint olyan nem szerepelt a szovjet történelemkönyvekben. Leginkább csak a Nyugat ellen irányuló propagandában jelent meg, amelyben a zsidóságot szenvedéseit teljesen az ukránokra és más nacionalistákra hárították – olyan népekre, amelyek azokon a területeken éltek, amelyet Sztálin Hitler szövetségeseként

foglalt el 1939-ben, és olyan népekre, amelyek el- lenálltak a szovjethatalomnak, amikor az 1945-ben visszatért hozzájuk. Ez az a hagyomány, amely- hez az orosz propagandisták visszanyúltak a mai ukrán válság során: teljes közömbösség a holoka- uszt irányában, kivéve, ha politikailag instrumen- talizálható a nyugati közvélemény manipulálására.

Az 1970-es években magát a Szovjetuniót oro- szosították el egy speciális módon. Azt az ideológi- ai következtetést vonták le, hogy osztályok magán a Szovjetunió belüli létezésnek, nem az egyes nem- zetein belül. A Szovjetunióknak ennél fogva csak egyetlen művelt osztályra volt szüksége, nem kell, hogy külön minden egyes nemzetiségnek meg- legyen a saját értelmisége. Ennek értelmében az ukrán nyelvet felszámolták az oktatásban, különö- sen a felsőoktatásban.

A nem igazán magas kultúra nyelve maradt és paradox módon a nagyon magas kultúra nyelve is, mert éppen ezen a ponton a Szovjetunióban senki nem tagadta egy külön ukrán hagyomány meglé- tét a művészetekben és általában humán terüle- ten. Ebben az atmoszférában az ukrán patrioták és még az ukrán nacionalisták is civil ellenállás- ként való értelmezést adtak az ukrán identitásnak. Nagy segítségükre voltak ebben a lengyel emigráns intellektuelek, akik a 70-es-80-as években a posztkommunista időszak jövőndő külpolitikájá- nak irányát próbálták kijelölni.

Ezek a Jerzy Giedroyc és a *Kultura* c. lengyel emigráns folyóirat körül Párizsban csoportosuló gondolkodók mellett érveltek, hogy **Ukrajna nemzet ugyanolyan értelemben, mint Lengyelország**, és hogy a jövőndő független Lengyel- ország majd el kell hogy ismerje a jövőndő függet- len Ukrajnát – határainak kétségbevonása nélkül. Ez elég sok vitát kavart akkoriban, mert Lengyel- ország elvesztette a ma Nyugat-Ukrajnaként is- mert volt területeit a háború következményeként. Visszatekintve ez volt az első lépés Ukrajna és Lengyelország számára egyaránt a háború utáni Európa jogi és erkölcsi intuitív normáinak elfoga- dása irányába. Ukrajna kezdeményező elismerése az aktuális határain belül, ez lett az „európai mér- cének megfelelő” lengyel külpolitika alapja 1989- ben. Az 1989 és 1991 közötti döntő időszakban és a történelemben először az ukrán nemzeti aktivis- táknak csak egyetlen ellenfelük volt: a Szovjetunió, 1991 decemberében Szovjet-Ukrajna lakosságának több mint a 90 százaléka szavazott a függetlenség- re (a többség Ukrajna minden térségében).

Oroszország és Ukrajna ezek után a saját külön útját járta. A privatizáció valamint a jogállamiság hiánya oligarchiákhoz vezetett mindkét ország- ban. Oroszországban az oligarchák alá voltak vetve egy centralizált államnak, míg Ukrajnában a maguk sajátos pluralizmusát állították elő. A leg- utóbbi időnkig Ukrajna minden köztársasági elnö- ke ingadozott a külpolitikájában Kelet és Nyugat között, és az oligarchák klánjai között a belföldi lojalitásaik alapján.

Viktor **Janukovics** esetében az volt a szokat- lan, hogy **megpróbált véget vetni minden pluralizmusnak**, nemcsak a populáris, hanem az oligarchikus jellegűnek is. A belpolitikában egy hamis demokráciát idézett elő, amiben a Svoboda nevű szélsőjobb párt volt a kedvenc ellenfele.

Ezzel olyan helyzetet teremtett, amelyben meg tudta nyerni a választásokat, és amelyben azt mondhatta a külföldi megfigyelőknek, hogy ő még mindig jobb, mint a nacionalista alternatíva.

Külpolitikailag Vlagyimir Putyin Oroszországa felé toldott, nem mintha ezt annyira szerette volna, hanem mert az a mód, ahogy a hatalmat gyakorol- ta, nehezzé tette az Európai Unióval való érdemi együttműködést. Janukovics láthatólag olyan sokat tulajdonított el az állami vagyonból, hogy az állam- csőd küszöbére kerültek 2013-ban, ez tette olyan sebezhetővé Oroszország felől.

Tovább ingadozni Oroszország és a Nyugat kö- zött már nem lehetett. 2013-ra azonban Moszkva már nem egyszerűen egy orosz államot képviselt többé-kevésbé kiszámítható érdekekkel, hanem egy sokkal nagyobb szabású projektet, az eur- ázsiai integrációt. Az eurázsiai projekt két rész- ből állt: egy szabad kereskedelmi blokk kialakítá- sa Oroszország, Ukrajna, Belarusz és Kazahsztán részvételével, és az Európai Unió tönkretétele az európai szélsőjobb segítségével. Birodalmi társad- almi konzervativizmus nyújtotta az ideológiai burkát egy olyan célnak, ami rendkívül szimpla volt. A Putyin-rezsim számára létkérdés a szén- hidrogének értékesítése, amely gázvezetékeken keresztül jut el Európába. Egy egyesült Európa ki- alakíthatna egy közös energiapolitikát az oroszok kiszámíthatatlansága vagy a globális felmelegedés – vagy mindkettő nyomására. De egy nem igazán integrált Európa továbbra is függeni fog az orosz földgáztól. Az egyes nemzetállamok könnyebben befolyásolhatók, mint az Európai Unió.

2013 folyamán a Kremlhez közeli média rö- geszmén foglalkozott az európai dekadenciával, előszeretettel fejezve ezt ki szexuális terminusok- ban. De Európa hanyatlása nem annyira a Putyin- rezsim által érzékelt valóság, semmint a putyini politika kimondott célja.

Amint ezek a nagyratörő ambíciók megfogal- mazódtak, a büszke eurázsiai projekt beleütközött az ukrán társadalom valóságába. 2013 végén és 2014 elején az a kísérlet, hogy Ukrajnát becsatol- ják az eurázsiai keringési pályára, épp az ellenke- ző eredményt érte el. Először Oroszország a nyil- vánosság előtt próbálta visszatartani Janukovicsot az Európai Unióval kötendő kereskedelmi egyez- meny aláírásától. Ez tüntetéseket váltott ki Ukraj- nában. Ezután Oroszország nagy összegű hitel és kedvező földgázárakat ajánlott a tüntetések leve- réséért cserébe.

A januárban bevezetett orosz stílusú törvények hatására a tüntetések tömegmozgalomba mentek át. Emberek milliói, akik részt vettek a békés tüntetéseken, hirtelen bűnözőknek lettek minősítve, és egyesek a rendőri önkénynek kiszolgáltatott helyzetben találták magukat. Végül Oroszország egyértelművé tette magánúton és nyilvánosan is, hogy Janukovicsnak, ha meg akarja kapni a pénzt, meg kell tisztítania Kijevet a tüntetőktől. Erre kö- vetkezett az orvlövészek februári vérengzése, ami a forradalmárok egyértelmű morális és politikai győzelméhez vezetett, és Janukovicsot Oroszor- szágba menekülésre készítette.

Az Eurázsiai Unió csak diktatúrák klubja lehetne, és a diktatúra bevezetésének kísérlete Ukrajnában épp a kívánt eredmény ellenkezőjét

hozta: a parlamenti rendszerhez való visszatérést, az elnökválasztás meghirdetését és Európa felé orientálódó külpolitikát. Ebből semmi sem való- sulhatott volna meg ukránok millióinak spontán önszerveződése nélkül a kijevi Majdanon és min- denütt szerzte az országban.

Ettől az ukrán forradalom nemcsak az orosz külpolitika számára volt katasztrofális, de kihívást jelentett otthon is az orosz rezsimre nézve. Putyin politikájának gyengéje, hogy nem számol az olyan szabad emberi lények aktivitásával, akik úgy dön- töttek, hogy alulról jövő szerveződéssel reagálnak a kiszámíthatatlan történelmi eseményekre. Ereje a taktikai ügyességében és ideológiai gátlástalan- ságában rejlik. Így aztán Euráziát nagyon gyorsan módosították: már nem a diktátorok klubja volt és az EU tönkretételére irányuló kísérlet, hanem Ukrajna és az EU egyidejű destabilizálására irá- nyuló kísérlet. Az orosz propaganda úgy állította be az ukrán forradalmat, mint náci puccsot, és szemrehányást tett az európaiaknak, hogy támo- gatják ezeket a náciakat. Ez a verzió bármilyen ne- vetséges legyen is, mégis kényelmesen beleillett Putyin észjárásába, mivel elterelte a figyelmet az orosz külpolitikai kudarcról Ukrajnában, és kül- földi összeesküvésről beszélt az ukránok spontán fellépése helyett.

A Krím mint ukrán terület megszállása és el- foglalása frontális támadás volt mind az európai biztonság rendje mind az ukrán állam ellen. Kísér- tésbe hozta a németeket és a többieket, hogy térje- nek vissza a koloniális gondolkodás hagyományos világába, és hagyják figyelmen kívül a törvényes- ség évtizedeit, és tekintsek úgy az ukránokat, mint akik nem érdemesek az önálló államiságra. Az orosz annektálást nyíltan Putyin egész Európában fellelhető szélsőséges szövetségeseinek segítsé- gével vitték végbe. Egyetlen jóhírű szervezet sem vett részt megfigyelőként azon a népszavazási ko- médián, amelyen állítólag a krímiek 97 százaléka szavazott amellelt, hogy annektálják őket.

De a jobboldali populisták, neonácik sze- dett-vedett delegációja és a német Die Linke párt egyes tagjai boldogan jöttek és jóváhagyták az eredményeket.

A Krímbe utazó német küldöttség a Die Linke négy tagjából és a Neue Rechte (az új jobboldal) egy tagjából állt. Ez elég sokatmondó kombináció.

Die Linke az orosz propaganda által kreált sa- játos virtuális valóságban működik, amelyben az európai baloldalnak az a feladata, hogy Moszkva nézőpontjából bírálja az ukrán jobboldalt – de nem az európai jobboldalt, és semmiképpen sem az orosz jobboldalt. Az ilyen kritika nem nélkülöz minden alapot. Az ukránoknak van egy szélső- jobbuk, és a tagjainak van valamennyi befolyása.

A Svoboda, Janukovics házi ellenzéke, a forra- dalom során megszabadult ettől a szerepétől. Az új ukrán kormányban 20 tárcából 4 az övé. Ez fe- lülmúlja a választói támogatottságát, ami 3%-os, mind a parlamenten belüli képviselőinek arányát. Néhányan azok közül, akik összecaptak a rend- őrséggel a forradalom idején, de egyáltalán nem a többség, a Pravij Szektor (Jobb Szektor) nevet vi- selő új csoportból valók, amelynek a tagjai között akadnak radikális nacionalisták. Elnökjelöltjük a felméréseken a 2%-ot sem érte el, és magának

a csoportnak is mindössze háromszáz tagja van. Vannak a szélsőjobbnak hívei Ukrajnában, de kevesebben vannak, mint a legtöbb EU tagországban.

Egy forradalmi helyzet mindig kezére játszik a szélsőségeseknek, és kétségtelen, hogy nem árt erre odafigyelni. Mégis elég szembeszökő, hogy Kijevben és Ukrajnában a forradalmat követően azonnal helyreállt a rend, és az új kormány majdnem hihetetlen nyugalommal fogadta az orosz inváziót.

Az egyetlen scenárió, amelyben az ukrán extrémisták előtérbe kerülnek az, amelyben Oroszország ténylegesen megpróbálja elfoglalni az ország többi részét is.

Ha az elnökválasztásra a tervezettnél megelőzően sor kerül májusban, akkor majd kiderül az ukrán szélsőjobb népszerűtlensége és gyengesége.

Ezért ellenzi Moszkva annyira ezeket a választásokat.

Akik csak az ukrán jobboldalt bírálják, sokszor nem vesznek tudomásul két dolgot: az egyik, hogy a forradalom Ukrajnában balról indult el. **Egy autoriter kleptokrata volt az ellenfelük**, központi programjuk pedig **társadalmi igazságosság és jogállamiság**.

Az ukrán forradalmat egy afganisztáni háttérű újságíró indította el, első két halálos áldozata egy örmény volt és egy belorusz, támogatói között ott volt a muszlim krími tatár közösség és sok ukrán zsidó. Volt a Vörös Hadseregnek egy zsidó veteránja is azok között, akiket meggyilkoltak a mesterlövészek. Számos IDF veterán, az izraeli véderő számos leszerelt katonája jött vissza Izraelből Ukrajnába harcolni a szabadságért.

A Majdan egyszerre két nyelven működött, ukránul és oroszul, mivel Kijev kétnyelvű város, Ukrajna kétnyelvű ország, az ukrán kétnyelvű nép. A forradalom motorja valójában Kijev orosz-ajkú középosztálya volt. A jelenlegi kormány öntudatlanul is többnemzetiségű és többnyelvű. Ukrajna kozmopolita ország, ahol a nyelvi és etnikai megfontolások sokkal kevésbé számítanak, mint gondolnánk. Ami azt illeti, jelenleg Ukrajnában működik a legnagyobb és legfontosabb orosz nyelvű média, mivel Ukrajnában minden fontos média megjelenik oroszul (is), és mivel szólásszabadság van.

Putyinnak az az állítása, hogy az oroszajkúakat védelmezi Ukrajnában, több szinten is abszurd, amiből az egyik ez: az emberek azt mondhatnak, amit akarnak oroszul Ukrajnában, de Oroszországban magában ezt nem tehetik meg.

Ez a második dolog, amit figyelmen kívül szoktak hagyni: az autoriter szélsőjobb Oroszországban elmondhatatlanul veszélyesebb, mint az autoriter szélsőjobb Ukrajnában. Egyrészt mert hatalmon van. Másrészt mert nincs jelentős riválisa. Harmadrészt, mert nem kell igazodnia a nemzetközi elvárásokhoz. És most egy olyan külpolitikát kezdett követni, amelyik nyíltan a világ etnicizálásán alapul. Nem számít, hogy egy egyén kicsoda a törvény vagy a saját preferenciái szerint, az a tény, hogy oroszul beszél, *Volksgenosse*-vá, néptársá teszi, aki orosz védelemre, vagyis orosz megszállásra szorul.

Az orosz parlament felhatalmazta Putyint arra, hogy megszállja egész Ukrajnát és átalakítsa annak társadalmi és politikai berendezkedését,

ami rendkívül radikális célkitűzés. És üzenetet intézett a lengyel külügyminisztériumhoz, amelyben **Ukrajna felosztását indítványozta** nekik. A népszerű orosz televízióban magukat a zsidókat hibáztatják a holokausztért, az *Izvesztijja* c. vezető napilapban rehabilitálják Hitlert mint racionális államférfit, aki az irracionális nyugati nyomásra reagált. Az Ukrajna megszállását támogató háború párti tüntetések résztvevői olyan emberek, akik egyszínű egyenruhát viselnek, és alakzatban menetelnek. Az orosz beavatkozás Kelet-Ukrajnában nem csillapítja, hanem gerjeszti az etnikai erőszakot. Az a férfi, aki kiűzte Donyeckben az orosz zászlót, a neo-náci párt tagja.

Mindez összhangban áll Eurázsia alapvető ideológiai premisszáival. Míg az európai integráció abból a premisszából indul ki, hogy a nemzeti szocializmus és a sztálinizmus negatív példák voltak, addig az eurázsiai integráció abból az elkoptott és posztmodern premisszából indul ki, hogy a történelem újrahasznosítható eszmék tárháza. **Míg az európai integráció előfeltételezi a liberális demokráciát, az eurázsiai ideológia kifejezetten elveti** azt. A fő Eurázsia-ideológus, Alekszander Dugin, aki egyszer egy olyan fasizmusra hívott fel, amelyik „vörös, mint a vérünk”, mostanában nagyobb érdeklődésre talál, mint azelőtt bármikor. Három alapvető politikai ideája – Ukrajna kolonizálásának szükségességéről, az Európai Unió hanyatlásáról és egy alternatív eurázsiai projektről Lisszabontól Vlagyivosztokig – ma mind meg van hirdetve hivatalosan is, kevésbé vad formában, mint nála, orosz külpolitika gyanánt. Putyin elnök ma úgy állítja be Oroszországot, mint ostromlott hazát, nem a forradalom hazáját, ahogy a kommunisták szerették emlegetni, hanem az ellenforradalomét.

Úgy mutatja be Oroszországot, mint egy sajátos civilizációt, amit meg kell védeni minden áron, még ha erős visszahatást vált is ki Európából és a világból reakciós mantrái jellegzetesnek mondható kollekciójával és azzal, hogy véletlenségből rendelkezik nagyobb mennyiségű szénhidrogén származékkal.

Ami minden másnál jobban összefüzi az orosz vezetést az európai szélsőjobbal, az egy bizonyos alapvető becstelenség, az olyan fundamentális és önbecsapó hazudozás, ami képes az egész békés rendszer felrúgására. Még ha az orosz vezetők megvetően gúnyolódnak is Európán, amit buzi hűsoszaféknak állítanak be, az orosz elit mégis csak függő viszonyban van az Európai Uniótól minden fontosabb szinten. Az európai kiszámíthatóság, törvény és kultúra híján az oroszoknak nem volna hol tisztára mosni a pénzüket, megalapítani vezető cégeiket, taníttatni a gyerekeiket, vagy eltölteni a vakációjukat.

Európa egyszerre alapja és biztonsági szelepe az orosz rendszernek. Ehhez hasonlóan veszik adottnak a Heinz-Christian Strache (az osztrák FPÖ) vagy Marine Le Pen (a francia Front National) átlagszavazói annak a békének és prosperitásnak számtalan összetevőjét, amit az európai integráció eredményeképpen sikerült elérni.

A jellegzetes példa az a lehetőség, hogy május 25-én lehet arra használni az Európai Parlament szabad és fair demokratikus választását, hogy

olyan emberekre szavazzanak, akik saját bevallásuk szerint ellenzik az Európai Parlament létezését.

Putyinhoz hasonlóan, Strache és Le Pen is nyilvánvaló ellentmondást javasol: az európai béke és prosperitás minden előnye valamiképpen megmarad még akkor is, ha az európai visszatérnek a nemzetállam valamilyen formájához. De ez persze csak utópia, épp olyan ostoba, mint amilyen fakó. Nincs nemzetállam, amihez bárki visszatérhet.

Alternatívák egy globalizált világban csupán az együttműködés különféle formái. Az olyan országok számára, mint Franciaország és Ausztria, vagy ha úgy tetszik, Görögország, Bulgária és Magyarország, az Európai Unió elutasítása Eurázsia elfogadását jelenti. Ez a szimpla objektív valóság: egy egyesült Európa képes és feltehetőleg fog is adekvát választ adni egy agresszív orosz gázállamnak, míg a viszálykodó nemzetállamok gyülekezete nem fog. Európa jobboldali pártjai már meg sem próbálják leplezni, hogy a Brüsszeltől való menekülésük Putyin karjába vezeti őket. Pártjuk tagjai elmennek a Krimbe, és úgy dicsőítik az ottani választási komédiát, mint amiről Európának példát kéne vennie.

Lojalitásuk majdnem minden konkrét esetben inkább fűzi őket Putyinhoz, mint az állítólag szélsőjobb ukrán kormányhoz.

Még Nigel Farage, a brit Függetlenségi Párt vezetője is Putyin propagandáját terjeszti most Ukrajnáról a brit nézők milliói körében egy televíziós vitában.

Elnökválasztást tartanak Ukrajnában május 25-én, és ez nem véletlenül esik egybe az európai parlamenti választások napjával. A Kelet-Ukrajnában folyó orosz intervenció éppen ezeket a választásokat akarja megakadályozni. A következő néhány hétben Eurázsia a Kremllel és az európai szélsőjobbal való együttműködést jelenti, mivel Oroszország azt szeretné, ha erre a választásra nem is kerülhetne sor, az európai nacionalisták pedig az európai választásokat szeretnék megnyerni. Egy szavazat Strache-ra vagy Le Penre vagy akár Farage-ra most Putyinra adott szavazatnak vehető, és Európa veresége Eurázsia győzelmét jelenti. A nemzetállamokhoz való visszatérés nem lehetséges, úgyhogy az integráció így vagy úgy folytatódni fog, csak a formájáról lehet dönteni. Politikusok és intellektuelek szerették azt mondogatni, hogy az európai projektnek nincs alternatívája, hát most van: úgy hívják: Eurázsia.

Ukrajnának nincs jövője Európa nélkül, de Európának sincs jövője Ukrajna nélkül. Ukrajna történelme évszázadokon keresztül jelezte az európai történelem fordulópontjait.

Ez úgy látszik, így van ma is. Hogy milyen irányba fordulnak a dolgok, az legalább is az EU választásokig előttünk álló következő hetekben, az európaiakon múlik.

(*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2014. április 14.)

KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA
© Timothy Snyder / FAZ
© Eurozine